

Owaimer Oliver

Petőfi, a regényhős¹

Az első Petőfi-regény²

Petőfi Sándor életútjával sokan és sokféle műfajban foglalkoztak a Bach-korszakban. Gyulai Pál eredetileg a Pákh Albert által szerkesztett *Ujabb kori ismeretek tárába* (1855) írt volna rövidebb szócikket, végül elkészítette az első tudományos igényű biográfiát is *Petőfi Sándor és lyrai költészetünk* (1854) címen, melyben harcba szállt a Petőfi-epigonoknak bélyegzett irodalmi ellenfeleivel.³ A munka vázlatosan, összefoglaló jelleggel s a cenzúrára tekintettel csak 1847-ig mutatta be Petőfi életét. Lonkay Antal pedagógiai szándékkal ismertette röviden a költő pályáját az 1855-ben kiadott, felsőbb tanodák használatára készített tankönyvében.⁴ Hasonló szándék vezette Toldy Ferencet, aki ismeretterjesztő céllal közölt Petőfi életéről egy tartalmas fejezetet 1857-es irodalomtörténeti kézikönyvében.⁵ Emellett a Danielik József és Ferenczy Jakab szerkesztette életrajzi lexikonban és Heckenast Gusztáv portréalbumában is szerepelt Petőfi életrajza.⁶ Jókai Mór szépirodalmi szempontból közelített eltűnt barátja életútjához: egy életrajzi novellát és néhány rövid anekdotát szerzett *Tarka élet* című gyűjteményes kötetébe (1855, 1858), valamint 1856-ban a *Vasárnapi Ujságban* közölt átfogó életrajzi esszét.⁷ Vahot Imre, Szeberényi Lajos, Vadnay Károly, Zalár József és Kovács Pál emlékirat formájában adták közre Petőfihez köthető, olykor magamentő-önfelnagyító

▼

1 A tanulmány az OTKA K 132124 „Történetek az irodalom médiatörténetéből” kutatási projektum keretében készült. Megvalósulását az ÚNKP-22-3 – SZTE-62 azonosítójú Technológiai Minisztérium és a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alap Új Nemzeti Kiválóság Programja (ÚNKP) támogatta. A dolgozat megvitatásra került a klasszikus magyar irodalommal foglalkozó kutatókat összekötő, Szegeden 2022. október 20–21-én megrendezett, Vetésforgó elnevezésű konferencián. Köszönettel tartozom az ott elhangzott hozzászólásokért, javaslatokért.

2 Jelen dolgozat egy hosszabb tanulmány első része, folytatását később közöljük. (A Szerk.)

3 GYULAI PÁL, *Petőfi Sándor és lyrai költészetünk*, Új Magyar Múzeum 4(1854): 24–43, 97–124; Uő, *Petőfi Sándor = Ujabb kori ismeretek tára: Tudományok és politikai társas élet encyclopaediája*, 6. kötet., szerk. PÁKH ALBERT, Pest, Heckenast Gusztáv, 1855, 63–68.

4 LONKAY ANTAL, *A magyar irodalom ismertetése: Olvasókönyv felsőbb tanodák használatára*, Pest, Szent István Társulat, 1855, 642.

5 TOLDY FERENC, *Petőfi Sándor* = Uő., *A magyar nyelv és irodalom kézikönyve a Mohácsi vésztől a legújabb idők, vagyis az utóbbi három század kitünőbb írói és költői életrajzokban és jellemző mutatóanyagokban*, II. köt.: A 19. század költői. Kazinczy Ferentől Arany Jánosig, Pest, Landerer és Heckenast, 1857, 789–790.

6 Magyar írók: *Életrajz-Gyűjtemény*, szerk. DANIELIK JÓZSEF, FERENCZY JAKAB, Szent István Társulat, Pest, 1856, 365–367; Magyar írók Arczképei és Életrajzai, Pest, Heckenast Gusztáv, 1858, 133–141.

7 JÓKAI MÓR, *Tarka élet*, Pest, Landerer és Heckenast, 1855–1858; Uő, *Petőfi Sándor, Vasárnapi Ujság*, 1856. március 2., 69; Gyulai és Jókai munkáiról lásd: OWAIMER OLIVER, *Két Petőfi: A Petőfi-diskurzus két pólusa az 1850-es években = Pályakezdet, karrierút, irodalomtörténet*, szerk. RADNAI DÁNIEL SZABOLCS, RÉTFALVI P. ZSÓFIA, SZOLNOKI ANNA, Pécs, PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék–Verso, 2021, 115–140.

emlékeiket.⁸ A sajtó rövidebb publicisztikai műfajokban (pl. hír, olvasói levél, szerkesztői üzenet) is felelevenítette, és megvitatta a költő életrajzának bizonyos részleteit:⁹ e forráscsoport legjelentősebb dokumentuma a költő szülőhelyéről szóló vita a *Vasárnapi Ujság* 1857. januári–februári számaiban.¹⁰ A kalandos életrajz megörökítéséből a képzőművészet is kivette a részét: 1857-ben Orlai Petrich Soma az unokatestvére nyomorgó debreceni napjait ábrázolta *Petőfi Debrecenben 1844-ben* című festményén, melyhez Vas Gereben és Székely József készített képkommentárt.¹¹ Emellett természetesen több tucatnyi vers emlékezett meg a költőről, olykor (közvetetten vagy közvetlenül) felelevenítve az életrajz bizonyos pontjait.¹² Hangsúlyozandó, hogy noha Arany János és később Pákh Albert is tervezte egy teljes, kimerítő, részletes biográfia elkészítését, arra még Zilahy Károly 1864-ben megjelent, *Petőfi Sándor életrajza* című munkájáig várni kellett.¹³ A korszakban rendkívül keveset lehetett tudni Petőfi sorsáról; egészen ellentmondásos hírek érkeztek róla, s bár Szendrey Júlia új házassága hivatalosan a halálát erősítette meg, annak ténye (valószínűsége) csak az évtized végére, a *Vasárnapi Ujság* 1860–61-es vitasorozata után tudatosult a szélesebb nyilvánosságban, hiszen korábban nem lehetett a kérdést nyíltan megvitatni.¹⁴

▼

8 SZEBERÉNYI Lajos, *Petőfi Selmecei: Naplóból, Dívatcsarnok*, 1855. november 30–december 5., 1311–1315, 1332–1336; VAHOT Imre, *Petőfi Sándor*, Budapesti Viszhang, 1856. január 10–március 20., 15–16, 31, 41–42, 55, 79–80, 95–95; VADNAY Károly, *Megtörtént*, Budapesti Viszhang, 1856. március 13–20., 86–87, 94–95; –r. [ZALÁR József], *Petőfi és az egri kispapok*, Szépirodalmi Közlöny, 1858. május 30., 1637–1641; KOVÁCS Pál, *Petőfi első két anyja*, Hölgyfutár [átvétel a Képes Ujságtól], 1859. augusztus 8., 807.

9 Példaként lásd Petőfi 1845-ös eperjesi köszöntéséről vagy vándorévei alatt használt botjáról szóló írásokat: G. E., *Vasárnapi Ujság*, 1857. április 5., 116; [PÁKH Albert], *Szerkesztői mondanivalók*, *Vasárnapi Ujság*, 1857. április 19. 136; *Petőfi vándorbotja*, *Vasárnapi Ujság*, 1855. október 28., 347.

10 SÁRKÁNY János, *Felvilágosítás Petőfi Sándor születéséről s napjáról: Kiskörös 1856. dec. 18-kán*, *Vasárnapi Ujság*, 1857. január 4., 12; VÖRÖSMARTY László, *Petőfi Sándor születéshegye s gyermekkora*, *Vasárnapi Ujság* 1857. január 18., 26; PETŐFI István, *Ujabb adatok Petőfi Sándor gyermekkoráról*, *Vasárnapi Ujság*, 1857. február 1., 42; [PÁKH Albert], *Vasárnapi Ujság*, 1857. február 8., 51.

11 VAS Gereben, *Petőfi Debrecenben (Képmagyarázat)*, Hölgyfutár 1857. december 16., 1247; SZÉKELY József, *Petőfi Debrecenben (Múlpa a „Hölgyfutár”-hoz 1858-ra)*, Hölgyfutár 1857. december 24., 1278. Vö. OWAIMER Oliver, *Egy Petőfi-ábrázolás a Bach-korszakban: Orlai Petrich Soma: Petőfi Debrecenben 1844-ben (1857)*, *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum* 37(2022): 81–106. Elérhető: <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/ahlithun/article/view/44071> [utolsó letöltés: 2022. augusztus 5.]

12 Petőfiről szóló költemények az 1850-es években (megjelenési hely nélkül): Hencz József: *Petőfi* (1849); Bulesz Károly: *Petőfi sirján* (1849); Arany János: *Emléklapra, A honvéd özvegye, A lantos, A dalnok búja, Letésem a lantot, E...* [Egressy] Gábornak, *Ósszel, Névnapi gondolatok* (1849/50) *Emlények* (1851–1855); Szász Károly: *Hallom dalaidat, Románcz* (1850), *Petőfi újabb költeményei* (1858); Lauka Gusztáv: *Petőfi Sándor sirján* (1850); Lévy József: *P. arcképe mellett* (1851), *Jó Petőfi*; Székely József: *Petőfi* (1852); Tóth Kálmán: *Egy költő mellett* (1853); Tompa Mihály: *Petőfi* (185⁶); Thaly Kálmán: *Petőfi emlékezete* (1855); Szendrey Júlia: *Három rózsabimbó* (1858); [Czobor] Kornélia/Sió: *Emlékezés Petőfira* (1857); Sárosi Gyula: *A „csárdá romjait”* (1858); Zalár József: *Béranger és Petőfi* (1858); Vajda János: *Petőfi olvasásakor* (1858); Szelestey László: *Petőfi Debrecenben* (1857); Petőfi István: *Bátyám Debreczenben, Sándor estején* (1858); Hory Farkas: *Petőfihez* (1858); Losonczy László: *Visszaemlékezés Petőfira* (1858); Csalomjai Pajor István: *Petőfi* (1859). Petőfi életével nem foglalkozó, de a költővel explicitebb kapcsolatot teremtő alkotások: Lisznyai Kálmán: *Piros rojások* (1858); Kolibry Jenő: *Proletár álmok* (1859) és egyéb versparódiák.

13 PÁKH Albert, *Petőfi életrajza ügyében*, *Vasárnapi Ujság*, 1862. január 26., 45; Arany János Szilágyi Sándornak, Szalonta, 1850. szeptember 15. *Arany János Összes Művei XV., Levelezések I. (1828–1851)*, s. a. r. SÁFRÁN Györgyi, BISZTRAY Gyula, SÁNDOR István, Bp. Akadémiai Kiadó, 1975, 288, 672.

14 Erről a cikksorozatot meghirdető Pákh Albert vallott: „[...] Petőfi halálának körülményei oly tényekkel valának összefüggésben, miknek megemlítését a közel lefolyt időkből még mindig tiltották a viszonyok, s melyek előadása balmgyáratokra

Mint látható, a szabadságharc után élénk diskurzus folyt a költő életéről, azonban az emlékezetkultúra tabui, az állami cenzúra és a politikai elfojtás mechanizmusai is megfigyelhetők.¹⁵ Az Alexander Bach belügyminiszter és Johann Franz Kempen altábornagy irányította neoabszolutista berendezkedés (egyre enyhülő) „emlékezet”-, sajtó- és kultúrpolitikája nyilvánvalóan tiltotta és szankcionálta a szimbolikus erejű, ominózus események és személyek ünneplését vagy ábrázolását. Az alkotók, a kiadók, a nyomdák és könyvkereskedők számára komoly egzisztenciális és anyagi kockázattal járt a kényes témák (a szabadságharc, a politikai emigráció, az osztrák–magyar viszony s más napi politikai kérdések) feszegetése. Nem meglepő, hogy ekkoriban az utólagos cenzúra és a rendőrségi ellenőrzés – következetlen, gyakran a hivatalnokok túlbuzgóságának, képességeinek és szesélyeinek kiszolgáltatott – hétköznapi eljárásai mellett az öncenzúra gyakorlata is általánossá vált.¹⁶

Tudható, hogy a sajtórendőrség lefoglalta az 1854-ig hatósági körözés alatt álló Petőfi *Összes költeményei* második, 1848. évi kétkötetes kiadásának példányait; s csak Emich Gusztáv hosszas közbenjárása után engedte kiadni. Az 1847–49 közötti verstermést tartalmazó, nagy érdeklődéssel várt, *Petőfi újabb költeményei* című köteteket be is zúzatta,¹⁷ s csak 1858-ban jelenhetett meg (még inkább) megkurtított formában – addig kizárólag az 1847 előtt keletkezett Petőfi-művek voltak ismertek az egyszerű olvasó előtt.¹⁸ 1854-ig illusztrációt sem lehetett közölni a költőről, hiszen a szabadságharc után az osztrák kormány a politikai üldözöttek vizuális ábrázolását is tiltotta.¹⁹ A titkosrendőrség is hasonló szigorral lépett fel: 1851-ben alapos hatósági kivizsgálás követte azt a spontán állampolgári feljelentést, amely szerint egy egri borospincében ünneplő társaság március 15-e alkalmából Petőfi-dalokat szavalt és énekelt.²⁰ 1854-ben még Gyulai is nehezen talált olyan sajtóorgánumot, amely elvállalta volna Petőfi-életrajza közreadását: Jókai Mór azért nem merete kiadni a *Délibábn*ban, mert a lapja egy korábbi számát éppen egy Petőre utaló Tompa Mihály-költemény miatt kobozták el.²¹ Ugyan az évtized

▼

szolgáltatott volna ürügyet. Most azonban elérkeztnek véljük az időt [...]” *Adatok Petőfi halálához*, PÁKH Albert, *Vasárnapi Ujság*, 1860. október 14., 506.

15 Ez az ellentmondásos diskurzus – Aleida Assmann fogalmaival – az *aktív emlékezés és az aktív felejtés* együttes érvényesüléseként írható le. Aleida ASSMANN, *Canon and Archive = Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*, edit. Astrid ERLI, Ansgar NÜNNING, Berlin, New York, Walter de Gruyter, 2008, 97–99.

16 Minderről átfogó képet nyújt: BUZINKAY Géza, *A Bach-korszak művelődéspolitikája Magyarországon, 1849–1860*, Magyar Könyvszemle 90(1974/3–4): 269–292.

17 *Hölgyfutár*, 1850. május 28., 515; *Hölgyfutár* 1851. augusztus 29. 788; KISS József, *A Petőfi-költemények kiadástörténete 1850-től 1945-ig*, Magyar Könyvszemle 95(1979/1): 43–49.

18 KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz*, Bp., Osiris (Osiris Monográfiák), 2008, 471–473.

19 ADRÓVITZ Anna, *ARCpoetica: Petőfi Sándor életében készült képmásai*, Bp., Petőfi Irodalmi Múzeum, 2012, 89.

20 DEÁK Ágnes, *„Zsandáros és policzajos idők”: Államrendőrség Magyarországon 1849–1867*, Bp., Osiris, 2015, 198–199.

21 OWAIMER, *Két Petőfi...*, i. m., 129.

második felétől – az 1857-es császárlátogatást követően – jelentősen enyhültek a cenzurális viszonyok, a költő eltűnését, halálát, forradalmi tevékenységét még akkor sem lehetett közvetlenül (például egy regényben) bemutatni. Tehát a kiszámíthatatlanság és a bizonytalanság kisebb mértékben, de a császári amnesztia után is megmaradt, igazodva a hazai és nemzetközi politika alakulásához. 1859 tavaszán például – a szárd–francia–osztrák háború és az emigráció élénkülése idején – Vajda János panaszkodott Jósika Miklósnak a cenzorok szigorú eljárására.²² A nyugodtabb, szabadabb, rövid alkotmányos időszakot követően Zilahy Károly készülő életrajza dokumentumait foglalták le. Dienes András sejtése szerint a *Vasárnapi Ujság* Petőfi eltűnéséről zajló vitáját is a sajtórendőrség közbelépése miatt kellett hirtelen, rejtélyes körülmények között lezárni.²³ Az első köztéri (textiláruk között csempészett) Petőfi-mellszobor felállítása is politikai okokból késett egy évet, míg nem 1862-ben – komolyabb ünnepség és sajtófigyelem nélkül – felavatták Kiskőrösön.²⁴ Később Jókai Mór Petőfit szerepeltető *Politikai divatok* (1863) című regénye csak szövegmódosítások árán, Zilahy Károly befejezett életrajza pedig Pálffy Móric helytartó jóindulatának köszönhetően jelenhetett meg.²⁵

Szokoly Viktor egy kifejezetten szórakoztató igényű, széles olvasóközönséghez szóló, populáris *regényben* próbálta feldolgozni Petőfi eltérő életrajzírói szándékok, beszédhelyzetek és műfajok alapján formálódó, erős politikai nyomás alatt egyezményesülő s még számos vakfolttal rendelkező életrajzát. Ennek eredménye az 1858-ban megjelent, mára teljesen elfeledett *Regényes rajzok Petőfi Sándor ifjúkori éveiből*.

Szokoly (1835–1913) személye és munkássága mára teljesen ismeretlen az olvasó előtt, annak ellenére, hogy igen aktív és sokoldalú szerepet töltött be a szabadságharc utáni évtizedek kulturális életében. Irodalomtörténeti igénnyel kizárólag Szinnyi Ferenc írt róla érdemben a szabadságharc utáni novella- és regényirodalmat tárgyaló összefoglaló munkájában, melyben részletesen ismertette életrajzát és fontosabbnak ítélte irodalmi munkáit.²⁶ Szokoly sokoldalúságát mutatja, hogy ő rendezte sajtó alá Mészáros Lázár 48-as hadügyminiszter emlékiratait, melyben Hermann Róbert a magyar történeti delfinológia egy korai esetét fedezte fel. Hermann tanulmányából az is kiderül, hogy a nagy munkabírású, szünetet nem ismerő szerzőnek rendkívül produktív, ám emiatt kissé rövid mediavállalkozói,

22 „[...] a sajtórendőrség, kivált egy elterjedt újságban, és a jelen mozgalmak közt, a rémeket ott is látni képzele, ahol valósággal nincsenek, s mindjárt a sorok közt olvas.” Vajda János Jósika Miklósnak, Pest, 1859. március 19. Idézi: SZILÁGYI Zita Mária, *Egy tudósítónő Brüsszelsből* = szerk. TÖRÖK Zsuzsa, *Nőszerzők a 19. században: lehetőségek és korlátok*, Bp., reciti, 2019, 199.

23 DIENES András, *Petőfi a szabadságharcban*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1958, 303.

24 TURÁN István, *Kiskőrös legrégebbi Petőfi-szobrai*, Honismeret 65 (2017/5): 34–38.

25 DEÁK Ágnes, *Suttogások és hallgatások: Sajtó és sajtópolitika Magyarországon 1861–1867*, Osiris Kiadó, 2018, 250.

26 SZINNYEI Ferenc, *Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban*, II. köt., Bp., MTA, 1941, 590–595.

szerkesztői tevékenysége erősen kötődött az 1848–49-es eszmekörhöz. Ennek legismertebb produktuma az általa szerkesztett – 2018-ban újra kiadott – *Honvéd album* (1868) című, karitatív célú képeskönyv.²⁷ (Kevésbé ismeretes, hogy az ő pénzgyűjtői kezdeményezésének eredménye volt az 1883-ban Tinnyén felállított, első Kossuth-émlékmű is.)²⁸ Emellett a jogász végzettségű szerző a képes sajtó és a képzőművészeti intézményrendszer meghatározó alakjaként, laptulajdonosként, szerkesztőként, tárlatkritikusként, valamint festészetről, sajtóillusztrációkról és képkommentárokról értekező esszéistaként,²⁹ sőt a Lavater-féle arcisme és koponyatan hazai fordítójaként, illetve a Természettudományi Társulat rendes tagjaként is tevékenykedett.³⁰

Irodalmi pályája a Bach-korszak elején indult iskolai barátaival, Dalmady Győzővel és Győry Vilmosmal „hármasszövetségben”. Első szépirodalmi dolgozatát rossz emlékü „pártfogója”,³¹ Vas Gereben közölte két részben a *Budapesti Viszhang* márciusi számaiban. Ismeretterjesztő cikkeket, humoros életképeket és hosszabb elbeszéléseket közölt a Friebeisz István-féle *Délibáb Képes Naptárban*, a *Családi Lapokban*, a *Hölgyfutárban*, a *Budapesti Viszhangban*, a *Napkeletben*. A lapokat hosszasan lehetne sorolni, hiszen pályafutása végére szinte valamennyinél megfordult, olykor szerkesztőként is. Hamar összekötetésbe került Vahot Imrével, ő közölte folytatásokban *Regényes rajzok Petőfi Sándor ifjúkori éveiből* című művét a *Napkelet* 1858-as évfolyamának július 4-től december 12-ig terjedő számaiban, majd az ő kiadásában jelent meg 1859 tavaszán könyvalakban is. Az addig csak kisebb prózai munkákkal jelentkező fiatal szerzőt a kezdetektől fogva vonzotta Petőfi alakja: korábbi (s későbbi) műveiben is előszeretettel idézett Petőfi-verseket,³² sőt, 1857-ben elbeszélést írt a *Magyar Néplapba* a költő Vörösmartyval és Lisznyaival való találkozásáról,³³ amely már a *Regényes rajzok* közvetlen előzményének tekinthető.

A Petőfi-könyv témája és főhőse azonban nemcsak a szerző érdeklődését jellemzi, hanem értelmezhető Vahot Imre – az elmúlt időben komolyabb szakiro-

▼

27 HERMANN Róbert, *Bevezetés a történeti delfinológiába – avagy Mészáros Lázár emlékiratainak kiadása*, *Hadtörténelmi Közlemények* 121(2008), 537–572.

28 Pesti Napló, 1883. május 30.

29 RÉVÉSZ Emese, *Kép, sajtó, történelem: Illusztrált sajtó Magyarországon 1850–1870 között*, Bp., Argumentum Kiadó, 2015, 119., 121., 123., 177., 194., 198., 210., 217., 234., 242., 246., 251., 322.

30 SZOKOLY Viktor, *Arczisme és phrenologia minden rendű olvasó számára*, Pest, Hartleben Adolf, 1864.

31 Szokoly később így nyilatkozott Vas Gerebenről: „Felszólított, hogy czikkem alá tegyem nevemet; magasztalt, mint valami kész, jeles író; s buzdított, hogy csak írjak s hozzam dolgozataimat lapjába. [...] Ami engem illet, némi tehetségem elkallódásának, nyakrafőre való írásomnak s így a legrosszabb útra térésemnek, nagy részben ő volt oka. Szerfelett dicsért, csak hogy minél többet írjak s azért óhajtott, hogy minél többet írjak, mikép legyen lapját mivel töltenie. Aranyhegyeket ígért, s hogy az aranyhegyekhez juthassak, izzadva hordtam rakásra az irodalmi szemetet.” SZOKOLY Viktor, *A kis triumvirátus: Irodalmi emlékirataimból*, *Nefeletjs* 14(1872): 26–27. Vö. 60. lábjegyzet

32 Pl. SZOKOLY Viktor, *Jelenetek az élet szinpadján*, *Hölgyfutár*, 1855. március 4. 16; Uő., *Honi életképek: Juhászlegény, szegény juhászlegény!*, *Budapesti Viszhang*, 1856. október 10. 327., Uő., *Házasság előtt és után!*, *Képes Ujság*, 1860. szeptember 23., 298.

33 SZOKOLY Viktor *Petőfi: Epizód a költő életéből*, *Magyar Néplap*, 1857. február 14–21., 110, 118–119.

dalmi figyelem övezte³⁴ – irodalmi vállalkozásainak tükrében is. Tudható, hogy Petőfi Sándor irodalmi mozgásterét egy ideig kifejezetten Vahot gazdaságilag jól átgondolt irodalompiaci stratégiái határozták meg.³⁵ A szerkesztő azonban Petőfi eltűnése után is igyekezett szimbolikus és anyagi tőkét kovácsolni a költő emlékéből és verseiből.³⁶ 1855-től illusztrált kiadványokban közölte a költő már ismert verseit;³⁷ 1859-ben elsőként publikálta Petőfi egyik korai, *A hűtelenhez* (1838) című alkotását, megelőzve a verskézirat létéről tudomást szerző *Hölgyfutárt* és a költemény alternatív szövegváltozatát közlő Szeberényi Lajost.³⁸ 1856-ban egy arcképcsarnokban, 1857-ben a *Napkelet* félbeszakadt, „életnagyságú” képes panteonjában szerepeltette a portréját. 1858-ban egy lapjában közölt íróportré úgy mutatta be a szerkesztőt, mint a „fiatal költők apját”, akinek Petőfi is az egész karrierjét köszönhet.³⁹ Noha Vahot valamelyest elhárította ezt a túlzó méltatást egy szerkesztői megjegyzésben, más esetben maga is előszeretettel dicsekedett Petőfi irodalmi sikereiben betöltött szerepével. Emlékirataiban például a következő szavakat adta Petőfi szájába: „oh Imre pajtás, csak én tudom azt, mily nyomorból rántottál ki, – a te segélyed, a te felkarolásod nélkül elvesztem volna a szemétdombon, mint egy jelentéktelen szalmaszál.”⁴⁰ Az 1856-ban írt, *Budapesti Viszhangban* publikált négyrészes Petőfi-memoárját Arany János így minősítette: „Vahot biographiáját P[etőfi]re olvastam s leköttem.”⁴¹ Az egykori barátot – sok más mellett – talán a következő sorok bosszanthatták fel:

▼

34 SZILÁGYI Márton, *Az irodalom ünnepei? (Dalidók az 1850-es években)*, Irodalomtörténet, 82(2001/1): 57–71; Uő., *Újabb adalék Vahot Imre és a dalidók kapcsolatához = „Ember lenni mindég, minden körülményben”: Tanulmányok Kiczenko Judit születésnapja alkalmából*, szerk. RADVANSZKY Anikó, Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2008, 445–449; DEMMEL József, *Az irodalom (szociális) hálója: Közelítések Vahot Imréhez*, Sic Itur ad Astra 20(2009), 253–268; SZALISZNYÓ Lilla, „...hatáskörénél fogva emelj ki engem valahára mellőzött, lealázott helyzetemből”: Vahot Imre kapcsolata a Nemzeti Színházzal, Irodalomismeret 30(2019/1): 50–76; SZILÁGYI Márton, *Az íróvá válás mikrotörténete a 19. század első felében: Lisznyai Kálmán és az „irodalmi gépezet”*, Bp., recitál, 2021, 159–194.

35 MILBACHER Róbert, *Egy sikeres kísérlet tanulságairól és várható következményeiről: Margócsy István: Petőfi Sándor. Kísérlet, Jelenkor* 43 (2000): 1260–1270.

36 Szilágyi Márton sarkosabban fogalmaz: „Petőfi eltűnése (halála) után pedig a költő emléke volt az egyik legjobban forgalmazható tőkéje Vahotnak.” SZILÁGYI, *Az íróvá válás...*, i. m., 192.

37 PETŐFI Sándor, *Az alföld, A csikós = Magyarország és Erdély képekben, I. köt.*, kiad. és szerk. KUBINYI Ferenc és VAHOT Imre, Pest, Vahot Imre Könyvnyomdája, 1853, 40–41.; Uő., *Megy a juhász számaron = Vahot Imre Nagy képes naptára 1855-re*, Pest, Geibel Ármin, 1854, 222.

38 Vö. „Az volna most már a természetes, hogy a *Hölgyfutár* egy – ha nem is, hölgy – futárt szalaszt Selmecre, és közli a verset. Nem ez történik. A verset a *Napkelet* (szerk. Vahot Imre) »hossa napvilágra« majd egy év múlva, 1859. szept. 25-én (39. sz. 617.) [...] Kítől kapta a *Napkelet* (Vahot Imre) a kéziratot – nem tudni. Mi lett vele – nem tudni. [...] Szeberényi mindenesetre a haját téphéte mérgében, hogy neki a vers leközlése nem jutott eszébe 1855-ben, és 1861-ben a *Néhány év...*-ben ő is leközli (18–15) – de a *Napkelet*től némileg eltérő formában, tehát egy másik kézirat alapján!” MARTINKÓ András, *Az első Petőfi-verskézirat kalandos és szomorú története (Adalékul is a magyar textológiai szemlélet történetéhez)*, Irodalomtörténeti Közlemények 72(1968): 458–462. Kiemelés az eredetiben.

39 VÁLKAY Imre, *Irodalmi és művészeti daguerotypok*, *Napkelet*, 1858, 249.

40 *Vahot Imre emlékiratai* = HATVANY Lajos, *Így élt Petőfi, V. kötet*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1957, 259.

41 Arany – Tompa Mihálynak, Nagy-Kőrös, 1856. március 20., *Arany János Összes Művei XVI, Levelezések II. (1852–1856)*, s. a. r. SÁFRÁN Györgyi, BISZTRAY Gyula, SÁNDOR István, (továbbiakban: *AJÖM XVI.*), Bp., Akadémiai, 1982.

Petőfi nyugodtabb perczeiben átlátva azt, hogy engem méltatlanul sértett, titok teljes eltűnése előtt néhány héttel a kiengesztelődés jobbját nyújtá nekem, mit én a legjobb indulattal fogadtam. Visszaemlékezvén a multban köztünk szövődött viszonyoknak egymással összefüggő ködképeire, köny lopódzott mindkettőnk szemébe, s a sirja szélén álló költő fájdalmas érzettel vevé azt észre, hogy én arany galléros öltönyében, tisztelet és csodálat helyett inkább sajnálkozással tekinték reá.⁴²

1857-ben Szendrey Júlia *Három rózsabimbó* című, a *Napkelet*ben közölt (költőként) debütáló verse köré szervezett kisebb kampányt az eltűnt férj nevét is felhasználva.⁴³ 1861-ben *Petőfi-család* néven árusított arckép-sorozatot, mely Petőfi szüleit, testvérét, gyermekét és feleségét ábrázolta.⁴⁴ Szilágyi Márton arra hívja fel a figyelmet, hogy Vahot féltve őrizte a Petőfiről szóló emlékeit az 1870-es években is, mert azokat vidéki fellépéseire tartogatta,⁴⁵ ezek egy részét könyv formájában – egy 1884-ben megjelent Petőfi-életrajz mellett – a fia adta ki 1880-ban, már Vahot halála után.⁴⁶

Persze Petőfi emlékéből nem csak a dörzsölt irodalmi vállalkozó próbált profitálni. A nagy érdeklődésre tekintettel valamennyi lap igyekezett különböző tartalmakat közölni a költőről, s a konjunktúrát ki is szolgálták a közelebbi hozzátartozók, az egykori cimborák s a lelkes Petőfi-rajongók.⁴⁷ Ebben a kontextusban mutatkozik meg Vahot vállalkozói működésének egy jellegzetes vonása: a szakadatlan versengés. Ahogy már az 1840-es években a *Még egy tisztújítás* című vígjátéka is konkurált Nagy Ignác *Tisztújításával*,⁴⁸ úgy az 1850-es években is szüntelen versengett, s vállalt konfliktusokat. Szemléltetésképpen utalni lehet a *Napkelet* 1857. január 22-i és december 20-i (3. és 50.) számának *Lapszemle*, *Nyilatkozat* és *Szerkesztői sürgöny* rovataira, melyekben például a „két p. forint díjazásra” sem méltatott Gyulai Pál; „a Nővilág nőtlen és világtalan szerkesztője”, Vajda János; valamint „az elmesség valódi fullánkja nélkül élczeskedni és személyeskedni” próbáló Tóth Kálmán is a szerkesztő maró gúnyainak céltáblájává vált.⁴⁹ A neoabszolutizmus

▼

42 VAHOT Imre, *Petőfi Sándor*, i. m., 96.

43 GYIMESI Emese, *Szendrey Júlia irodalmi pályafutása: Társadalomtörténeti kontextusok*, Bp., Ráció Kiadó, 2021, 187–189.

44 *Különfélék*, Pesti Napló, 1861. február 28.

45 SZILÁGYI, *Az íróvá válás...*, i. m., 192.

46 VAHOT Imre, *Emlékiratai és Petőfi Sándor emlékezete*, összeáll. és kiad. VAHOT Gyula, Bp., Nyomatott Kocsi Sándornál, 1880, I–II; VAHOT Imre, *Petőfi Sándor élete és művei*, Bp., Aigner Lajos, 1984.

47 Vö. 128. lábjegyzet.

48 Szalisznyó Lilla arra figyelmeztet, hogy a *Még egy tisztújítás* címadása sem az első eset Vahot gyakorlatában. SZALISZNYÓ, „...hatáskörödnél fogva emelj ki...”, i. m., 61.

49 *Napkelet* 1857. január 22., 44–48; *Napkelet* 1857. december 20., 808.

alatt talán Tóth Kálmán és divatlapja lehetett fő vetélytársa.⁵⁰ 1856-ban Vahot a *Hölgyfutár* mohácsi csatáról készített nagy sikerű műlapját kritizálta hevesen a kép – általa vélt – pesszimista történelmi önszemlélete miatt; majd egy saját, pozitívabb nemzetfelfogású Mátyás-képet árusított a maga kiadásában.⁵¹ Beszédesebb, hogy amikor 1857-ben a lapjához csábította Szokoly Viktort, a pályakezdő író lelkére kötötte, hogy ha esetleg a *Hölgyfutár* jövedelmezőbb állást is kínálna neki, mindenképpen tartson ki a *Napkelet* szerkesztősége mellett, „s nem fogja megbánni”.⁵² Vahot konkuráló irodalmi működésének mélyebb elemzése nélkül is belátható, hogy Szokoly regénye egy erősen versengő irodalompiaci térben jelent meg a *Napkelet* hasábjain; éppen azután, hogy a *Hölgyfutár* 1858-ban – egy előfizetési akció keretében belül – az olvasóinak ajándékozott egy nagy sikerű, *Petőfi Debrecenben 1844-ben* című litográfiát, mely – a regénnyel egyezően – a költő irodalmi beérkezése előtti, vándorszínészi korszakát ábrázolta.

A Petőfi-könyv első megjelenését nem követte különösebb sajtóvisszhang: 1859-ből hirdetések is csak elvétve találhatók róla.⁵³ Elképzelhető, hogy Vahot rosszul időzítette a kiadást, s a művet övező hallgatás az 1859 tavaszán kirobbanó szárd–francia–osztrák háború miatt szigorodó cenzurális viszonyokkal magyarázható.⁵⁴ A nehézkes debütálás után 1860. április 22-én a *Napkelet* hírrovata közölte, hogy Szokoly regénynek egy év után már a harmadik kiadását tervezik, s Rosner Lipót megkezdte a német nyelvre fordítását is.⁵⁵ Azonban német fordításnak nem található nyoma, s a regénynek csak 1862-ben lett második, átnevezett kiadása. A népszerűsítő szándékú hírlapi kacsa mindenestre végigfutott a sajtóban: átvette például a *Vasárnapi Ujság*, a *Hölgyfutár* és a *Nép Ujsága* is.⁵⁶ Az 1862-es edíció fogadtatása ugyan arra utal, hogy a könyvnek már a második (három évvel későbbi) kiadása is figyelemre méltó sikert jelenthetett a korabeli könyvpiaci viszonyok között, s a regény körüli hallgatást a lappangó kánonhoz való tartozása indokolta, azonban ez az értékelés csak az 1859-es kiadás pontos példányszámainak ismer-

▼

50 Vahot Imre *Hölgyfutár*val folytatott sajtóharcáról lásd például: *Hölgyfutár* 1857. augusztus 1., 772; *Hölgyfutár* 1857. augusztus 3., 776; *Hölgyfutár* 1857. augusztus 14., 815; *Hölgyfutár* 1857. augusztus 27., 853; *Hölgyfutár* 1857. november 23., 1167; *Hölgyfutár* 1857. október 5., 995; *Hölgyfutár* 1857. december 14., 1249.

51 Tehát a Than Mór Mohács-képe körüli sajtóvita s Vahot Imre vérmesen elítélő véleménye nem csak a történelmi képekkel szembeni korabeli elvárások s a Bach-korszak műtszemlélete szempontjából, hanem a szabadságharc utáni versengő divatlappiaci környezet kontextusában is értelmezhető. Az előbbi szempontok érvényesülésére példa: RÉVÉSZ, *Kép, sajtó, történelem...*, i. m., 274–281; SINKÓ Katalin, *Kontinuitás vagy a hagyomány újateremtése?: Történelmi képek a 19. században = Mohács*, szerk. B. SZABÓ János, Bp., Osiris Kiadó, 2006, 475; *A Napkelet és a Hölgyfutár című lap polémiaja Than Mór Mohácsi vész című képéről = Uo.*, 500–504.

52 Vahot Imre Szokoly Viktornak, 1857, OSZK Kt., Levelestár

53 Pesti Napló, 1859. március 18. és március 29.

54 A szigorodó cenzúrára utal például Vajda János Jósika Miklósnak írt levele 1959 tavaszáról. A levél vonatkozó részlete a 21. lábjegyzetben olvasható.

55 *Napkelet*, 1860. április 22., 271.

56 *Vasárnapi Ujság*, 1860. április 29., 214; *Hölgyfutár*, 1860. május 1., 415; *A Nép Ujsága*, 1860. május 6., 152.

retében volna minden kétséget kizáróan elfogadható: „E könyv érdekét eléggé bizonyítja a czimlapon olvasható e két szócska: »második kiadás«. Kit is ne érdekelne feledhetetlen költőnk életéből minden mozzanat!”⁵⁷ Talán a szerző Vahottól és lapjától való függetlenedése okozta, viszont semmiképpen sem az első kiadás sikerét jelzi, hogy az 1862-es kiadás már Emich Gusztávnál jelent meg tömörebb és figyelemfelkeltőbb, *Petőfi életéből (Regényes rajzok)* címen. Úgy tűnik, ez az Emich-féle második kiadás – a nagy mennyiségű sajtóreklámok ellenére – közel harminc év alatt sem fogyott el, hiszen harmadik kiadásra nincsenek adatok, s az Athenaeum Kiadó még 1890 őszén is forgalmazta az (ismeretlen példányszámban kinyomott) könyvet.⁵⁸ Összefoglalásként azt lehet mondani, hogy a munka feltehetően nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket; ugyan megjelent egy második kiadása,⁵⁹ azonban a fogadtatásával kapcsolatos elégedetlenséget jelzi, hogy az első és második megjelenése között címet és kiadót váltott, az első kiadója hamis információkat terjesztett a népszerűségéről, és az utánnyomást évtizedekkel később sem vásárolták fel.

Kritikai siker sem fogadta a regényt: kizárólag Gyulai Pál írt róla komolyabb, megsemmisítő kritikát a második kiadás megjelenését követően. Felhívta a figyelmet a tárgyi és filológiai tévedésekre, s rávilágított – a később ismertetendő – kompozícióbéli aránytalanságokra is. A szigorú kritikus esztétikai és irodalomtörténeti megközelítésből egyaránt elégtelennek találta az alkotást. Életrajzi szempontból teljességgel alaptalannak és hiteltelennek ítélte, szépirodalmi aspektusból pedig Petőfi megjelenítését vélte hatásvadászatnak: „Ha már írórul akar beszélni, tegye legalább szükséges személylyé s jellemezze úgy, a mint életéből és munkáiból ismerjük.”⁶⁰

Szokoly Viktor egy jó kedélyű levélben válaszolt Gyulainak, melyben alázattal megköszönte, és elismerte az alapos bírálatot:

Bármily szörny legyen is a gyermek, szülőinek szeme nem tudja, nem bírja, vagy talán leghelyesebben: nem akarja átlátni az aránytalanságokat. Mint szülők gyermekeik hibáit, én is tudnám védni művem, de mert átlátom azokat, nem teszem; hisz csak önmagamát ámítanám.

▼
57 Nefelejts, 1862. június 1., 108.

58 Fővárosi Lapok, 1890. szeptember 4., 1796.

59 Nem teljesen elképzelhetetlen, hogy az első kiadást – egy megtervezett marketingstratégia részeként – eleve alacsony példányszámban nyomták ki, hogy rögtön ki lehessen adni a másodikikat. (Az első kiadás ritkasága és nehézkes elérhetősége legalábbis ezt a hipotézist erősíti.) A kiadási és példányszámi adatok Bach-korszakbeli marketingértékéről: DÖRGŐ Tibor, *A Tamás bátya kunyhója fogadtatása Magyarországon*, Irodalomtörténeti Közlemények 103 (1999/1–2): 91–92.

60 GYULAI Pál, *Petőfi életéből. Regényes rajzok*. Irta Szokoly Viktor. *Második kiadás. 1862. Kiadja Emich Gusztáv*, Szépirodalmi Figyelő 2 (1862), 167.

[...] megtanított arra, hogy a mű megteremtéséhez jó szándék, valami kis tehetség s fiatalkori rajongáson kívül még nagyon sok egyéb szükséges.

[...]

Uram, „*Petőfimmel*” Önt kihívtam s a kihívás árát megkaptam. Hibámat vagy két pont kivételével elismerem, s így azt hiszem, a békülő jobbot felém nyújthatja addig, míg ismét valami olyast követek el, melynek vagdalás lesz következtése; – de ígérem, addig erősen készülök rá [...]

még sajtó sebekben nyögő tisztelője

Szokoly Viktor⁶¹

A Szokoly és Rózsaági Antal által szerkesztett⁶² Gombostű című újság rövid híradása – amellet, hogy dicsérte a Petőfi-könyv karakterábrázolását és elbeszélés-módját – polemizált Gyulaival, azonban nem annyira a regényt érintő kifogásaival, hanem önmagában a negatív kritika megfogalmazásától határolódott el: „a hibafürkészést azok számára hagyjuk, kiknek az örömet okoz. [...] »A par excellence« roszalás nem a mi kenyérünk.”⁶³

Egyébként 1908-ban majdnem azonos címen (*Regényes rajzok Petőfi életéből*) megjelent egy kötet Várad Antaltól, amely tíz fejezetben mutatta be a költő életének fontosabb állomásait. Beszédes, hogy akkora már senki nem emlékezett (legalábbis nem utalt) az életrajz címbeli előzményére. A későbbi recepció – leszámítva Szinnyei szócikkszerű összefoglalását – mindössze szórványos, egy mondatnyi említésekben merül ki.⁶⁴ A kurrens tanulmányokban csak félmondatos utalásokban, felsorolásokban jelenik meg, általában a Bach-korszak Petőfi-kultuszát példázva.⁶⁵

61 E levélben mintha már az 1872-ben Vas Gerebennek is felrótt, 30. lábjegyzetben idézett vélemény is megfogalmazódna, miszerint a környezete (a Petőfi-regény esetében például Vahot Imre) nem adott megfelelő kritikai visszajelzést Szokoly számára. „Eddig olyan voltam, mint az a gáncsoskodó fiatal ember, ki mindenütt ott van, felüti fejét s mert környezete figyelmeztetések helyett csak a megkezdett ösvényen tovább haladni ingerli, sőt, mert talán a közönség is itt-ott kedvezőleg mosolyg reá, még nagyobb mértékben henczeg, míg emberére nem talál, ki jól meg kardlapozza.” Szokoly emlékiratai szerint a hátsó szándékú szerkesztői méltatások és elismerések nemcsak a Vas Gerebennel való közös munkát jellemezték, hanem általánosan meghatározta az egész irodalmi pályáját: „Hamis, tévútra vezetett dicséretben elégben részesültem, természetesen oly emberek részéről, kik csak önérdeklüket tekintették, kik szapora ingyen vagy olcsó munkásokat óhajtottak s nem oda céloztak, hogy a tehetség vagy a szorgalom neki való téren fejtsse ki s érvényesítse munkásságát.” SZOKOLY Viktor, *A kis triumvirátus...*, i. m., 14; Szokoly Viktor levele Gyulai Pálhoz, Pest, 1862. július 17. = GYULAI Pál *Levelezése 1843-tól 1867-ig*, s. a. r. és a jegyzeteket írta SOMOGYI Sándor, Bp., Akadémiai, 1961. 472–473. Kiemelés az eredetiben.

62 GYULAI Pál, *Válogatott művei*, Jegyzetek, szerk. KOVÁCS Kálmán, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989, 1137.

63 Gombostű, 1857. június 4., 1417.

64 SZINNYEI, *Novella- és regényirodalmunk...*, i. m.; VAHOT Imre, *Petőfi ócsárlói és dicsőtői = Vahot Imre emlékiratai*, Bp., Khór és Wein, 1881, 303.; „*Petőfi élete és művei*” (*Irta Fischer Sándor. Fordította Tolnai Lajos, Budapest, 1890. Grill Károly könyvkereskedése.*), Pesti Hírlap, 1889. december 10.; PAPP Ferenc, *Gyulai Pál, II. köt.*, Bp., MTA, 1941, 241.

65 E. CSORBA Csilla, *A halhatatlanság suttogásai: A Petőfi-illusztrációk történetéből*, Magyar Napló 1 (1999/7): 17; KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete...*, i. m., 2008, 476.; MARGÓCSY István, „Az apostol” sorsa, Holmi 23 (2011), 107.

A Petőfi-regény fő jellegzetessége, hogy jól láthatóan keverednek benne fiktív és életrajzi elemek. Ez könnyen a múlt elbeszélhetőségét problematizáló, történelem és emlékezet, emlékezet és társadalom viszonyát vizsgáló – jelen írás számára áttekinthetetlen – elméletrengetegbe csalhatná be a vizsgálódást.⁶⁶ A történelem-filozófiai, ismeretelméleti és nyelvfilozófiai kérdéseket elkerülendő, érdemes lehet e ponton inkább műfajtörténeti perspektívából közelíteni Szokoly „regényes rajzaihoz”, s valamiképpen körüljárni az 1850–60-as évek emlékezettermelésének ezt a számos műfaj keverékéből összeálló, meglehetősen populáris formáját.

Kiindulásként talán kissé anakronisztikus, azonban igencsak érzékletes lehet a filmelmélet (és a mai populáris kultúra) irányából kezdeni a vizsgálódást. Noha a tanulmány keretei kifejezetten a szabadságharc utáni közemlékezetre korlátozódnak, fontos látni, hogy e sajátos műfajú történet témája és narratológiai alapszerkezete alig különbözik a napjainkban is futószalagon gyártott prózai vagy filmes életrajzi fikciók, életrajzi feldolgozások tömkelegétől. Ezek a filmek mindenekelőtt a piaci siker érdekében készülnek. Központi témájuk is – az obligát melodramatikus szál mellett – jellemzően a *siker* maga, függetlenül a történet központi hősétől s annak életétől. Hosszasan lehetne sorolni azokat a népszerű alkotásokat, amelyek azt beszélik el, hogy miként s milyen megpróbáltatások árán lett valakiből tömegek bálványja: sikeres sportoló, felkapott filmsztár, hírhedt bűnöző, befolyásos politikus, híres énekes, virtuóz zenész vagy más elismert híresség.⁶⁷ Földváry Kinga filmelméleti megközelítése *életrajzi adaptációnak* tekinti ezt a műfaj típust, amely – mint kifejti – a kortárs emlékezet egy igen hatékony hagyományozódási módja. Földváry jól rávilágít e narratívák műfajelméleti problémáira s a hozzájuk társuló (referencializáló) befogadói stratégiákra, illetve az ezekből következő narratológiai és tematikai sablonosságokra:

Tekinthető-e egyáltalán műfajnak az életrajzi film, ha lényegéből fakadóan ellenáll minden általánosításnak, hiszen ahány élet, annyiféle narratíva, stílus, hangulat, fordulat, karakter szükséges az egyes művek megalkotásához? Másfelől, tekinthető-e adaptációnak az a folyamat, melynek forrása egy élet, eredménye pedig egy olyan műalkotás, melynek szereplői nem osztoztak a valós életeseményeken, hiszen az alkotók hivatásos színészek segítségével

▼

66 Alapos áttekintést kínálnak erről Gyáni Gábor könyvei, valamint a Thomka Beáta által szerkesztett *Narratívák*-sorozat bizonyos tanulmánykötetei. GYÁNI GÁBOR, *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*, Bp., Napvilág, 2000; Uő., *Posztmodern kánon*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2003; Uő., *Relatív történelem*, Bp., Typotex, 2007; Uő., *Az elveszített múlt: A tapasztalat mint emlékezet és történelem*, Bp., Nyitott Könyvműhely, 2010; Uő., *A történelem mint emlék(mű)*, Bp., Pesti Kalligram, 2016. THOMKA BEÁTA szerk., *Narratívák 3: A kultúra narratívái*, Bp., Kijárat Kiadó, 1999; Uő. szerk., *Narratívák 4: A történelem poétikája*, Bp., Kijárat Kiadó, 2000.

67 Rövid internetes keresés után néhány íróról szóló filmes adaptáció: BAJTAI András, *5 remek életrajzi film íróról az elmúlt években*, 1749.hu, 2020. szeptember 18; elérhető: <https://1749.hu/fuggo/essze/5-remek-eletrajzi-film-irokrol-az-elmult-evekben.html> [utolsó elérés: 2022. augusztus 5.]

jelenítik meg valamely többé-kevésbé ismert történelmi személy életének részét vagy egészét? [...] a magukat legautentikusabbnak tekintő, szinte már dokumentumfilm-eszközökkel dolgozó filmek is valamilyen dokumentált, legtöbbször nyomtatásban is elérhető, tehát szerkesztett forrásokra támaszkodva alakítják ki forgatókönyvüket, tehát már ebben az értelemben is tekinthetők adaptációnak (nem beszélve a forgatókönyv mint intermedialis adaptáció [...] kérdéséről). Bár sajátos módon *a nézők gyakran inkább dokumentumként, a valós életrajz ismert eseményeihez viszonyítva ítélik meg őket, közelebből megvizsgálva a műfajt, azt is láthatjuk, hogy ugyanolyan jól körülhatárolható narratív sablonokkal, tipikus megoldásokkal dolgozik a filmeknek ez a csoportja is, mint bármely más, a köztudatban is fikciós eredetűként élő műfaj. A válogatás és elrendezés helyenként erősen manipulatív alkalmazásától sem visszariadva, az életrajzi filmek leggyakoribb fókusza a hírnév megszerzéséhez vezető út, jellegzetes hőse a magánélet és közélet ellentmondásaiban vergődő celebritás, esetleg láthatjuk a pálya végét, a testi-szellemi hanyatlást [...], de a legritkábban esetben látjuk például a hírnévhez vezető sokéves munkát, a tanulást, kitartást, szorgalmat, hiszen ezek kevés izgalmat ígérnek a filmvászonon. A művészek életéről szóló filmek emellett rendszeresen élnek azzal az eszközzel, hogy az adott alkotó ismertebb műveit is adaptálják a szerző életrajzába, egyfelől a narratíva középpontjában álló művész alkotói módszerét illusztrálандó, másfelől hogy a kevésbé látványos hétköznapiakból összeálló élettörténetnek valamilyen drámai struktúrát kölcsönözzenek, de leginkább abból a bulvárpletyka iránti érdeklődésből, amivel az átlagember a híres művész műhelyébe és magánéletébe való bepillantásra vágyik.*⁶⁸

A kissé hosszan idézett leírás szinte kimerítően összegzi a Szokoly által *regényes rajzok*ként definiált műfaj narratológiai, tematikai, cselekményvezetési megoldásait. Azonban a Bach-korszak irodalmi termését tekintve ez a manapság hollywoodi filmekből ismerős, jellegzetes séma nemigen határolható egyértelműen el, s beolvadni látszik a többi emlékező igényű, jeles férfiak viselt dolgait elbeszélő, történeti jellegű, rendkívül sokféle formai megoldással kivitelezett elbeszélés- és regénytípusba. Érdeemes lehet tehát áttekinteni, hogy vajon milyen korabeli sémák és műfaji hagyományok hatottak az első jelentősebb terjedelmű Petőfi-reprezentációra.

▼

68 FÖLDVÁRY Kinga, *Műfaj és adaptáció*, Apertúra, 2022. tél, elérhető: <https://www.apertura.hu/2022/tel/foldvary-mufaj-es-adaptacio/> [utolsó letöltés: 2022. augusztus 5.] Kiemelés tőlem – O. O.

Szokoly már az előszóban hangsúlyozta a regénye felemás életrajziségát, s hogy műve nem kíván megfelelni tudományos igényeknek, amelyet emiatt a *rege* műfajához hasonlított:

Gyulai, Jókai s Vahot Imre szépen írtak róla, s jobbára tényeket adtak elő. Én azonban jelen könyvemben nem igénylem a száraz adatok elvitathatlan alaposágát, hanem elbeszélésemet csak úgy óhajtom tekintetni, mint ama regéket, mikben az üres hézagokat az író képzelme pótolja ki, s melyek mindazáltal való alapon nyugszanak.⁶⁹

Úgy tűnik, a szerző valamiképpen a szájhagyományhoz s a népi emlékezethez akarta kötni alkotását. Azonban kezdetben kissé bizonytalan volt, hiszen a *rege* mellett a (Jókai által is használt, s Erdélyi János által klasszifikált)⁷⁰ *mítosz* megnevezést is használta műve jellemzésére: „Romulus eredetét s kimulását a költészet mythoszba burkolja” és „[Petőfi] máris mythoszi lényyné vált előttünk”. (1) Az 1862-es kiadásra viszont mintha csiszolódtak volna műfaji elképzelései, s a mítoszra tett utalásokat regére írta át: „Romulus eredetét s kimulását a költészet regébe burkolja” és „[Petőfi] máris regék hősové vált előttünk”. A regében a történeti novella s a mondában a történetírás előzményét felfedező Szajbély Mihály műfajtörténeti tanulmánya alapján érthető, hogy Szokoly a *rege* képlékeny műfajához kapcsolta regényét. Hiszen a műfajmegjelölést az archaikus és patriarkális közösségi szemléleten alapuló, naiv és prehistorikus történelemtudatot tükröző, szórakoztató igényű, vállaltan fikcionalizáló lírai vagy prózai történetek megnevezésére használták.⁷¹ A *rege* persze nem maradt meg a népköltészet határain belül: Kisfaludy Sándor óta műköltészté vált, s a nemzeti narratíva keretei között popularizálódott, trivializálódott. „[N]em az egykor valóban mindenki számára közös világlátást, világértelmezést fejezte ki, hanem az attól már eltávolodott, kívülálló embert igyekezett a közös nemzeti múlt iránt érzékennyé tenni, s művelői maguk is [...] a kései utód nosztalgikus visszapillantásából nyertek ihletet. Sikerük pedig éppen azért lehetett, mert kielégítették e befogadói réteg érdekesség-, olvasmányosság- és nosztalgiaigényét.”⁷² Vagyis a szerző a műve populáris (a kanonikusnak számító *történelmi regénytől* eltérő)⁷³ történelemszemléletére utalt, amikor azt a regéhez

▼
69 SZOKOLY Viktor, *Regényes rajzok Petőfi Sándor ifjúkori éveiből*, Pest, Vahot Imre Kiadása, 1859, 3. A továbbiakban erre a kiadásra hivatkozom, s a főszövegben adom meg zárójelben az idézetek pontos helyét.

70 Vö. GULYÁS Judit, *Erdélyi János meseértelmezéséről*, Irodalomtörténeti Közlemények 118(2014): 6; SZAJBÉLY Mihály, *Jókai Mór (1825–1904)*, Pozsony, Kalligram, 2010, 91–120.

71 SZAJBÉLY Mihály, *A rege és rokonműfajai a XIX. század elejének magyar irodalmában*, Irodalomtörténet 80(1999/3): 424–440.

72 SZAJBÉLY, *A rege és...*, i. m., 435–436

73 A történelmi regény történetéről, elméleti dilemmáiról, olvashatóságáról, egy-egy reprezentáns darabjáról lásd: BÉNYEI Péter, *A történelem és a tragikum vonzásában: A történelmi regény műfaji változatai és a tragikum kérdései Kemény Zsigmond írásművé*

hasonlította, azonban inkább már csak egyfajta ködös előzményt, távolibb műfaji párhuzamot vetett fel.⁷⁴ Noha a (Petőfi életétől teljesen elrugaszkodó) betéttörténetben éppen Kőváry László 1857-es regegyűjteményéből dolgozott fel egy Dárius perzsa uralkodó kincseiről szóló regét.⁷⁵

Pontos(abb) műfaji analógiák felé vezet a cím első felében megadott *Regényes rajzok* megjelölés. Ahogy az alaki hasonlóság is sejteti, a műfaj a *rajzollal* rokonítható, mely egy (múlt vagy jelenbéli) korszaknak s történelmi szereplőinek megfestését, átélhető ábrázolását valósítja meg, s amelyet a Czuczor–Fogarasi-szótár nem véletlenül próbált a „jellemzetes előadás” alapján definiálni, példájában éppen egy életrajzi jellegű mű címét említve: „beszéd, vagy iromány, mely valakinek vagy valaminek jegyeit, tulajdonságait jellemzetesen előadja. *Rajzolatok jeles férfiak életéből.*”⁷⁶ A *rajzolat* tehát – az életképekhez hasonlóan – „valósághoz” kötött, valóságábrázoló műfaj; a *regényes* (vagyis fiktív) jelző ezt a valóságigényt árnyalja, módosítja Szokoly műfaji megnevezésében. Szokolyéhoz hasonló műfajmegjelöléssel élt Jókai Mór 1870-ben megjelent *A magyar nemzet története regényes rajzokban* című munkája is, azonban a többesszámú ’rajzok’ Jókainál arra utal, hogy a gyűjteményes munka több rövid, vázlatszerű prózai írást (*scénet, sketcht, Gemäldet*, vagyis *rajzot*) tartalmaz a magyar történelemről.⁷⁷ Ezzel szemben Szokoly rajzai szorosan összefüggenek, és egyetlen egységes művé állnak össze; tehát a többesszámú ’rajzok’ csak a szerkezet esetlegességét, a cselekményvezetés epizodikusságát, anekdotikus-ságát jelzi.

Ahogy a mű címének második fele (*Petőfi életéből*) is utal rá, alapvető, evidens előzmény a *biográfia* rendkívül változatos és elágazó műfaja. A bevezetőben elhangzott, s még lesz róla szó, hogy számos (rövidebb-hosszabb) Petőfi-életrajz született 1858 előtt, melyek nyilván elérhetőek voltak Szokoly számára is. Legkorábbi műfaji mintái az erényekre épülő antik görög és római életírások lehetnek:⁷⁸ a Piarista

szetben, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007; HITES Sándor, *Még dadogtak, amikor ő megszólalt: Jósika Miklós és a történelmi regény*, Bp., Universitas Kiadó, 2008.

74 Vö. MIKOS Éva regeértelmezésével: „A rege fogalma az esztétikai/poétikai/nemzeti/történelmi elvárások megtestesülése, egy olyan entitás, amely valójában sosem létezett.” MIKOS Éva, *Tény és fikció, nemzet és régió, elit és populáris konfliktusa a rege műfaja körül = Tény és fikció: Tudomány és művészet a nemzetépítés büvkörében a 19. századi Magyarországon*, szerk. GYÁNI Gábor, Bp., MTA BTK Történettudományi Intézet, 2015, 123.

75 Mindez erősíti Mikos Éva megállapításait, mely szerint ugyan Kőváry László prózában (is) írott, emiatt egyértelműen népköltészeti dokumentumként fölfogott gyűjteménye nem talált kellő visszhangra az „elit köreiben”, a korszak tömegtermékein azonban nagyon is éreztette hatását. Vö. *Uo.*, 121.

76 CZUCZOR Gergely, FOGARASI János, *A magyar nyelv szótára, 5. kötet*, Pest, Emich Gusztáv Könyvnyomdája, 1862, 420.

77 Az életképekről s más rokonműfajok nemzetközi példáiról: LUKÁCSY Sándor, *Az életképirók = A magyar irodalom története, III. kötet*, szerk. Pándi Pál, Bp., Akadémiai Kiadó, 1965, 638–641. Korabeli gyűjteményes munkákra példaként lásd még: SZATHMÁRI Emil, *Borsodi Emlék: Regényes történelmi rajzok Borsod és Heves megyék múltjaiból*, Eger, Az Érseki Lyceum Könyvnyomdája, 1857; REMELLAY Gusztáv, *Kereszt és félhold: Regényes korrajzok a török világból*, Pest, Pfeiffer Nándor, 1861.

78 A görög és római életrajzokról tömör, átfogó képet nyújt: ADAMIK Tamás, *Római irodalom. A kezdetektől a nyugatrómai birodalom bukásáig*, Pozsony, Kalligram, 2009, 268–269.

Gimnázium diákjaként Cornelius Nepos életrajzi munkáit olvashatta tanári kommentárok kíséretében.⁷⁹ Nem ellenőrizhető, de ismerhette valamelyest a szentek életével foglalkozó legendairodalmat (*hagiográfia*), s talán a későbbi humanista művészeletrajzokat (pl. *művészanekdotákat*) is.⁸⁰ A biográfia jegyei felfedezhetők a (Petőfi esetében is gyakori) posztumusz dicsérő- vagy gyászkölteményekben, valamint a (Gyulai Pál által kedvelt) halotti-, gyász- és emlékbeszédekben is. Az *életrajzi regény* (esetleg *regényes életrajz*) az életrajz műfajának irodalmi igényű változata: életrajz és regény, tényközlés és esztétika, faktualitás és fikcionalitás világa között ingadozik. A hibrid műfajt a mikrotörténeti perspektíva, a magánéletiség, a személyiség fejlődéstörténete (Bildung) iránti érdeklődés jellemzi. (Ennyiben rokonítható az önéletírással is, mely „a »ki vagyok?« kérdésre a »hogyan váltam azzá« elbeszélésével felel.”)⁸¹ Arany Mihály György szerint az életrajzi regényben „a főszereplőket legemberibb arcukon keresztül ismerheti meg az olvasó: a magánélet és a személyiség fejlődése felől közelítve.”⁸² Takáts József Gyulai emlékbeszédeiről szóló tanulmányában – Budai Ézsaiás 1802-ben kiadott tankönyve nyomán – megkülönbözteti az életrajzi hagyomány Cornelius Nepos-féle magánéleti és Tacitus-féle közösségi szemléletű irányait.⁸³ Amennyiben Gyulai emlékbeszédei – Takáts szerint – az életrajzok közösségi, Tacitus-féle modelljéhez köthetők, úgy az életrajzi regények (s a Petőfi-könyv) a Cornelius Nepos-féle hagyomány reprezentánsainak tekinthetők.⁸⁴

Szokoly műve megfelelni látszik az életrajzi regény valamennyi műfaji kritériumának, érdemes azonban tovább vizsgálni, hiszen – P. Szathmáry Károly egy-egy munkáján kívül⁸⁵ – a műfaji megnevezésnek nemigen található nyoma a korban.⁸⁶ Pontosabban szólva beolvadni látszik a jóval elterjedtebb *regényes korrajz*

▼

79 TAKÁTS Sándor, *A főváros alapította Budapesti Piarista Kollégium története*, Bp., Hornyánszky Viktor, 1895, 171.

80 Ez annyiban lehet releváns, hogy a humanista művészanekdoták kifejezetten a művészi tehetség felfedezéséről és a művészi pályakezdés körülményeiről szóltak. DARAB Ágnes, *A természet története: Plinius Természetrájának anekdotikus elbeszélsmódja*, Bp., Gondolat, 2020, 193.

81 Philippe LEJEUNE, *Még egyszer az önéletírói paktumról*, ford. VARGA Róbert = *Önéletírás, élettörténet, napló: Válogatás Philippe Lejeune írásából*, szerk. Z. VARGA Zoltán, Bp., LHarmattan Kiadó, 2003, 230.

82 A műfajjal eddig Arany Mihály György foglalkozott a legalaposabban, könyvében átfogó képet nyújt az életrajzi regény életrajzhoz fűződő viszonyról, szereplői ontológiai problémáiról, biográfista beállítódásáról, a nevelődési regénnyel való összekapcsolódásáról is: ARANY Mihály György, *Felfedezők, felmérők, világgújtók: A kortárs német nyelvű történelmi felfedező-utazási regény változatai*, Szeged, JatePress, 2019, 67.

83 TAKÁTS József, *Gyulai, emlékbészéd, kanonizáció* = T. J., *Módszertani berek: Írások az irodalomtörténet-írásból*, Jyväskylä, University of Jyväskylä, 2006, 117–118.

84 Az irodalomtörténet-írás tacitusi eszményeiről: DÁVIDHÁZI Péter, *Egy nemzeti tudomány születése: Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*, Bp., Universitas Kiadó, 2004, 569–618.

85 P. SZATHMÁRY Károly, *Georgia utolsó királynője: Regényes életrajz*, *Vasárnapi Ujság*, 1855. április 15, 113; Uő., *Bethlen Miklós: Regényes életrajz*, Pest, Müller Emil Könyvnyomdája, 1858.

86 Gyulai arra utal kritikájában, hogy német nyelvterületen gyakoribbak voltak a híres írók életútját bemutató alkotások: „A német írók kedvenc szokása, nevezetesebb íróikról beszélt vagy regényt írni. Leginkább azért teszik, hogy mélyen és szellematosan oszkothassanak az illető író munkáiról, czéljáról, miveltségörténeti küldetéséről. Mi is előveszszük néha

műfajába, mely a regényes életrajz közeli rokonának tekinthető, hiszen egyetlen történelmi szereplő életútja vagy életszakasza helyett elsősorban egy bizonyos történelmi kort mutat be.⁸⁷ Azért is érdemes megvizsgálni ezt a rokonműfajt, mert 1857-ben éles s igencsak személyeskedő vita folyt róla Greguss Ágost és a korrajz előljáró képviselője, Vas Gereben között. Vas Gereben *A nemzet napszámói* (1857) című regényéhez egy Gregusshoz címzett, indulatos hangnemű toldalékot mellékelte, melyben visszautasította a kritikus korábbi, *Nagy idők, nagy emberek* (1856) című művének irányzatosságára vonatkozó kifogásait. A szerző úgy érvelt, hogy a sikamlósabb és magánéleti témájú regénnyel szemben műve korrajz, melynek – elképzelése szerint – alapvető követelménye a közéleti, társadalmi szempontú ábrázolás, emiatt a történelmi szereplők magánéletével szembeni diszkréció és a didaxis is.⁸⁸ Vas Gereben tehát – az előbb felvetett – magánéletiség–közéletiség szempontja szerint próbálta a műfajt definiálni. Ezzel szemben Greguss a fikcionalitás–faktualitás szempontjait vette figyelembe;⁸⁹ úgy vélte, a korrajz a történelmi tárgyú regényeket jelöli, melynek a *regényes korrajz* az egyik alfaja a pusztán történelmi adatokat felhasználó (tehát tudományos igényű, „nem fiktív”) *történelmi korrajz* mellett:

Világosítsuk fel Vas Gerebent. A korrajz... kort rajzol, ennél fogva történelmi elemnek kell benne lenni. E történelmi elemet azonban a korrajzoló vagy szorosán a történelmi adatok teljes, kerek összeállításában, vagy pedig szabad feldolgozásban, azaz nem csupán történelmi adatokat s nem is teljesen összeállítva, tünteti fel. Első esetben *történelmi*, második esetben *regényes korrajz* áll elő. Van-e még e kettőn kívül harmadikféle korrajz is, azt Vas Gereben mutassa meg. A tudomány eddigelé csak azon említett kétféle ismeri.⁹⁰

(Greguss műfaji kanonizációját erősítette a Vas Gerebennel s korrajzaival foglalkozó Barabás Ábel 1903-as kismonográfiája is: „Mi a korrajz? Regény és történet szerencsés vegyülete. A korrajzíró tehát művész és tudós egy személyben. De a korrajz, mint műfaj, a regény szabályai alá tartozik.”⁹¹) Nem elképzelhetetlen,

▼

nevezetes írónkat vagy szónokainkat. Kalandokat fogunk rájuk s mindent elkövetünk, nehogy híven rajzoljuk, mert ez nem volna elég regényes. Egyik mód sem ér egy fabatkát, de a németeké legalább kegyeletes.” GYULAI, *Petőfi életéből...*, i. m., 166.

87 Történelem és életrajz viszonyáról, hasonlóságairól és különbségeiről, a kettő megítéléséről: Sabina LORIGA, *Történet- és életrajzírás a 19–20. században*, ford. KOVÁCS Ákos András, Korall 12 (2011): 5–29.

88 VAS Gereben, *A nemzet napszámói*, III. kötet, Pest, Emich Gusztáv Könyvnyomdája, 1857, 179–188.

89 A Friebeisz-féle Délibáb – Greguss meghatározásával egyezően – szintén regényes korrajznak tekintette Vas Gereben munkáit. Délibáb, 1857. szeptember 15., 424.

90 GREGUS[S] Ágost, *A „nemzet napszámói”-nak toldaléka*, Pesti Napló, 1857. szeptember 12. Kiemelés az eredetiben.

91 BARABÁS Ábel, *Vas Gereben*, Bp., Franklin-Társulat, 1906, 184.

hogy Szokoly is a Greguss-féle „regényes korrajz” mintájára alakította ki sajátos műfajmeghatározását, legalábbis erre – valamint a regényes életrajz és regényes korrajz korabeli összemosódására – utal egy, az általa is szerkesztett *Gombostűben* olvasható előírás is, amely a második kiadás alcímét tévesen „Regényes korrajzok”-ként adta meg.⁹²

A Petőfi-regény csakugyan sok tekintetben azonosítható az akkoriban pályája csúcspontján lévő Vas Gereben (regényes)⁹³ korrajzaival – emlékezőtechnikai, tematikai és poétikai megformáltság szempontjából egyaránt. Vas Gereben is (a regéhez hasonló) „szabad feldolgozásban”, a szájhagyományra hivatkozva, „ízese” párbeszédekkel, anekdotikus szerkesztésmódban, több cselekményszálon haladva s a mű kereteit szétfeszítő adomák beépítésével rekonstruálta a (közel)múltbeli történeket és azok hőseit. Hiszen célja jellemzően a múlt szórakoztatás általi aktualizálása és népszerűsítése, valamint a régi jó idők iránti nosztalgiaivágy kiszolgálása volt.⁹⁴ A korrajzai széttartó szerkezetét magyarázza, hogy – Szokoly regényével egyezően – először általában a sajtóban jelentek meg folytatásos közlésekben. További hasonlóság, hogy Vas Gerebent is erősen foglalkoztatták a színházi témák, szereplői gyakorta nyomorban élők, a szegénységüket romantizáltan képviselő művészek voltak.

Szokoly *regényes rajzai* és a (Vas Gereben-féle) korrajz között azonban megfigyelhető egy kardinális különbség is: amíg utóbbi határozottan hangsúlyozta a cselekmény történeti realizisztikusságát és megtörténtségét, addig a Petőfi-regény az idézett előszóban a szórakoztató igényt nyomatékosította, kitérve a történeti hitelesség követelményei elől. Ez a differencia nem a szövegek történeti igényeit, s nem is a szerzők alkotói módszerét vagy habitusát, sokkal inkább az általuk választott közelmúltbeli témákhoz társuló befogadói elvárásokat jellemzi. Vas Gereben a (18. század végétől az 1840-es évekig elnyúló, gyakran kifejezetten a társadalmi felejtéssel szembemenő, kissé obskúrus)⁹⁵ témaválasztásaival meg tudott felelni az olvasóközönsége múlt iránt érdeklődő, nosztalgikus hajlamú igényeinek. Jellemző, hogy bizonyos történelmi szereplők szájhagyományban őrzött mondatait olykor „szó szerint”, kurzíválva citálta, s erre lábjegyzetben fel is hívta a figyelmet.⁹⁶ Ezzel

92 *Gombostű*, 1857. június 4., 1417.

93 A korszakból néhány mű – Vas Gereben munkáin túl – melyre a regényes korrajz megnevezést használták: Vahot Imre: *A honvéd őrangyala* (1850), *Sajó* (1851); Szöllősi Benő: *A kibújdosott naplója* (1852); Bérczy Károly: *Egy zsidó a XIII. századból* (1853), Irinyi József: *Dicső napok* (1857).

94 Ahogy Barabás Ábel fogalmaz: „Vas Gereben azt pótolja, a mi történetíróinknál hiányzik.” BARABÁS, *i. m.*, 187.

95 Vas Gereben szavaival: „A legközelebbi múlt eszméit kell kihurcolnom a sötétből, nehogy a feledés hamvai alá merüljenek, mert ha ez alakok elmosódnak, nincs oly teremtő erő, mely azokat többé visszaadni bírja.” idézi: BARABÁS, *i. m.*, 73. A főhősök elfeledettségére utalt szarkasztikusan *A nemzet napszámosa* korabeli fogadtatása is: „E regény egyik főalakja Megyeri, a feledhetetlen színész, kinek tervezett *éreszobra* – *Beöthy L. élce* szerint – szinte *elolvadt* – a nagy *melegben!*” *Divatcsarnok*, 1857. szeptember 15. Kiemelés az eredetiben.

96 Például: *Vas Gereben, A nemzet napszámosai*, Pest, Emich Gusztáv Könyvnyomdája, 1857, 176. Thomas Leitch szerint ez az eljárás a könyv értékét megalapozó tekintélyre való hivatkozás (transzcendens intertextus) klasszikus esete. Thomas LEITCH,

szemben Szokoly műve – hiába tartalmaz számos történetileg hiteles részletet – nem dicsekedtetett történelmi élethűséggel, sőt, kifejezetten elébe kellett mennie a referencializáló irányultságú várakozásoknak.

Hogy a valóság milyen fokú jelenlétére van ahhoz szükség, hogy egy történelmi alkotás megfelelhessen a valószerűség követelményének? „Nem többre és nem is kevesebbre, mint amennyit az olvasó (akit a szerző maga elé képzel, vagyis a mintaolvasó) a hihetőség érdekében feltétlenül igényel.” – ad pofonegyszerű, de megvilágító erejű választ Gyáni Gábor történelmi regényekről írt tanulmányában.⁹⁷ Gyáni lakonikus állítását egészítheti ki Thomas Leitch amerikai filmtudós két megállapítása is. Egyrészt, hogy az igaz történeten alapuló produkciók *valóságértékének* kiemelése valójában egy művön kívüli (hamis) tekintélyre való hivatkozás, amely tulajdonképpen azt a célt szolgálja, hogy megerősítse az alkotás *szórakoztató értékét*, melyek a hangoztatott valóságértékek valódi célját és lényegét adják.⁹⁸ Másrészt, hogy az ismertebb eseményeket (melyeket nem fenyeget az elfeledés veszélye, például bibliai történeteket, híresebb uralkodók tetteit, háborúkat) bemutató művek – belátható okokból – rendszerint kerülnek a megtörténtség autoritására való hivatkozást.⁹⁹ Vagyis a korabeli közönség nem tudta volna Szokoly regényét egy történelmi munka kódjain keresztül olvasni. A Petőfi-téma népszerűsége miatt nyílt lapokkal kellett játszania, s a paratextusokkal (cím, előszó) transzparenssé tennie regénye fikcionáltságát, nyíltan megvallva, hogy *tanulságos irodalmi tényábrázolás* (utile?) helyett pusztán csak *szórakoztatást* (dulce?) kínál. (Gyulai egyébként ledorongolta ezt az „öszvér” műfajt s Szokoly szabadkozását, szerinte a munka így az életrajzi és az irodalmi elvárások elől is egyaránt kitér.)

▼
Film Adaptation and Its Discontents, USA, Maryland, JHU Press, 2007, 285.

97 GYÁNI, *Relatív történelem...*, i. m., 278.

98 „Although they pretend to be transcendental, the truth claims of the tag »based on a true story« are always strategic and instrumental. The film's relation to a true story is used to support claims about its value as entertainment that are the real point of its ostensible truth claims.” LEITCH, i. m., 286.

99 *Uo.*, 283.